

Tolkningens metodologi och selektiv abduktion

Corrado Matta
Linnéuniversitetet

ABSTRACT

I denna artikel diskuterar jag grunderna för tolkning som metodologisk ansats. Pedagogisk forskning har under lång tid gett begreppet tolkning en central metodologisk och teoretisk roll, och flera populära metoder inom pedagogik syftar till att generera tolkningar av mänskligt agerande. Jag argumenterar för två huvudsakliga teser. Enligt den första tesen är tolkningens struktur abduktiv. Enligt en vanlig konceptualisering, som härstammar från C.S. Peirces arbete, är abduktion ett resonemangsschema som innebär att man utifrån premisser bestående av en mängd observationer och en teori, härleder slutsatsen att teorin är (tentativt) sann. Den andra tesen som jag argumenterar för är att när tolkningen används som metodologiskt redskap, måste den vila på en speciell form av abduktion: selektiv abduktion. Selektiv abduktion innebär att flera hypotetiska teorier jämförs och att den teori som bäst förklarar observationerna accepteras. Jag argumenterar för att de resonemang som är typiska för tolkande ansatser i samhällsvetenskapen inte kan undvika en kontrastiv, jämförande och därmed selektiv dimension. Att tolka är i sitt väsen att jämföra. Samtidigt kritiserar jag att Peirces ursprungliga konceptualisering kan vara ett korrekt metodologiskt tillvägagångssätt för tolkning. Jag avslutar med att diskutera vissa konkreta metodologiska konsekvenser för kvalitativa metoder.

INLEDNING

Pedagogisk forskning har under lång tid tillskrivit begreppet *tolkning* en central roll (se t.ex. Friesen m.fl., 2012; Segolsson, 2011; Selander & Ödman, 2005). Flera viktiga strömningar inom det pedagogiska och didaktiska forskningsfältet har verkat under antagandet att samhälls- och humanvetenskaperna i grund och botten är tolkande vetenskaper (Dilthey & Jameson, 1972; Rosenberg, 2012; Selander & Ödman, 2005). Tolkningsorienterade filosofier

har också påverkat flera metodologiska tankesätt och perspektiv i stor utsträckning – till exempel de metoder som vi kallar för kvalitativa – vilket har lett till viktiga metodologiska bidrag till det pedagogiska och didaktiska fältet (Cohen m.fl., 2011; Matta, 2015; McCaffrey m.fl., 2012; Moules m.fl., 2015; Paley, 2017).

I denna artikel diskuterar jag tolkningens metodologiska grund och jag argumenterar för två huvudsakliga teser. Enligt den första tesen innebär tolkningens definition att varje tolkande handling måste vila på det inferensschema som i litteraturen benämns *abduktion*. En abduktiv slutledning utgår från (1) en mängd observationer och (2) en teori som implicerar observationerna. Från premisserna (1) och (2) härleds slutsatsen att teorin är (tentativt) sann (Peirce m.fl., 1931, vol. 5.189).

Den andra tesen jag argumenterar för är att när tolkningen används som metodologiskt redskap, måste den vila på en speciell form av abduktion som flera kallar *selektiv abduktion* (Magnani, 2001; Schurz, 2008). Detta schema är en generalisering av det grundläggande resonemangsschemat som utvecklades i Peirces verk, men som Peirce aldrig diskuterar på djupet (Niiniluoto, 1999). I detta schema är observationen O den första premissen; den andra premissen är att flera teorier ($T_1 - T_n$) var för sig implicerar O , den tredje premissen är att någon T_j bland $T_1 - T_n$ förklarar O bättre än de konkurrerande teorierna. Slutsatsen för detta schema är att T_j accepteras.

Den selektiva abduktionen beskrivs typiskt som motsatsen till kreativ abduktion, som innebär att en ny teori skapas för att förklara observationen. Den kreativa abduktionen har av flera diskuterats som den form av abduktion som bäst beskriver metodologin för tolkande ansatser inom samhällsvetenskap (Bruscaglioni, 2016; Reichertz, 2010; Richardson & Kramer, 2006). Jag argumenterar för att distinktionen mellan kreativ och selektiv abduktion, och tesen att tolkningens metodologi endast vilar på kreativ abduktion, är problematiska.

Jag avslutar artikeln med att diskutera några potentiella metodologiska konsekvenser av min slutsats.

TOLKNING, TEORI OCH TOLKANDE TEORI

Diskussionen i denna artikel kräver ett kort begreppsförtydligande. Resonemangen i denna text kommer i flera fall att handla om hur rationella agenter accepterar eller tillskriver *tolkningar* eller *tolkande teorier* trovärdighet. Därför är det viktigt att klargöra vad jag menar med dessa två begrepp. I detta syfte utgår jag från tolkning i sin vardagsmening. Att tolka är helt enkelt att generera en idé om *vad* andra människor försöker göra. Runtomkring mig, i den sociala världen, agerar människor i olika syften och med olika anledningar och min existens i denna värld handlar om att bilda mig en uppfattning om dessa syften

och anledningar. En människa framför mig vinkar med handen – jag tolkar människans agerande som en hälsning. Hälsningen är således mitt sätt att se människans agerande som en del av en bredare kontext (*man* gör så där när *man* hälsar). Kort uttryckt är en tolkning en hypotes om vad människor menar med sitt agerande som agenter behöver formulera (och successivt justera) för att kunna navigera i den sociala världen. Ofta kan jag vara mer eller mindre säker på mina tolkningar utifrån hur bra de fungerar – till exempel om jag får den responsen jag förväntar mig när jag utgår från just den tolkningen.

Den typ av tolkning som jag har beskrivit ovan är *specifik*, i och med att den försöker tillskriva tids- och rumsligt avgränsade situationer mening. Detta är inte den enda sorts tolkning som människor gör i naturliga kontexter. En annan typ av tolkning handlar om att sätta ihop flera specifika tolkningar till en någorlunda koherent helhet. Jag kallar dessa *generella* tolkningar. Människor försöker konstruera uppfattningar om mer generella mönster utifrån vad andra människor gör. En specifik tolkning innebär att använda sig av något antagande angående ”hur man gör i denna kontext” för att tolka ”vad individ x menar med y i denna kontext”. En generell tolkning däremot, försöker utifrån olika fall av vad ”individ x menar med y i denna kontext” abstrahera, för att bygga en uppfattning om ”hur man gör i denna kontext”. Processen som utvecklar denna uppfattning skulle kunna kallas för *socialt lärande* eller *insocialisering*. Människor som kunnat utveckla denna sorts förståelse på ett sätt som oftast fungerar (alla människor beter sig pinsamt i någon situation) kommer troligen att kunna koppla ihop olika situationer och uppfatta hur olika koder – det vill säga informella regler för användningen av tecken – interagerar med varandra. Denna interaktion mellan olika koder gör att de flesta generella tolkningarna har flera undantag. Enligt en kod är humor ett bra sätt att skapa god stämning när man träffar andra människor, men detta gäller oftast inte om man är på begravning. Människor kan utveckla dessa generella förståelser för komplexa kontexter på ett uttalat eller uttalat sätt, och kan använda dessa för att navigera sociala kontexter. Ett exempel på uttalad förståelse kan vara vissa individers förmåga att diskutera olika värderingar som präglar den egna kontexten och förklara för andra människor vad som är lämpligt eller olämpligt i en situation. Ett exempel kan vara äldre individer i en social grupp som förklarar seder och vanor för yngre medlemmar. Ibland är dessa komplexa kompetenser outtalade; man är kapabel att använda sig av komplexa koder utan att kunna beskriva vad koderna säger. Att kunna tala ett språk är ett sådant exempel; många kan tala korrekt utan att kunna redogöra för de exakta grammatiska reglerna. Många exempel på praktisk och tyst kunskap stämmer med denna beskrivning. En lärare kan till exempel förstå att eleverna inte hänger med i en diskussion utan att behöva kunna beskriva i detalj hur hen kan förstå detta.

Så som jag har använt begreppen ovan, är generella och specifika tolkningar *teorier* i mycket bred bemärkelse. I denna breda bemärkelse är en teori vilket

språkligt objekt som helst som är tänkt att representera en del av verkligheten ur något perspektiv, som vilar på vissa antaganden, och på vilket individer kan vara mer eller mindre säkra. Både generella och specifika tolkningar uppfyller dessa minimala kriterier och är därmed exempel på teorier i denna bemärkelse. Det snäva teoribegreppet (där teori står för *vetenskaplig* teori) som jag antar i denna artikel utgår från *modellperspektivet*, enligt vilket vetenskapliga teorier är familjer av modeller (Giere, 1999, 2004; Mäki, 2009; Risjord, 2019). Modeller är artefakter som man manipulerar i epistemiska syften. Manipulering kan vara materiell eller endast kognitiv. Till exempel kan en forskare skapa en konkret modell av en bro i syfte att testa vissa strukturella egenskaper. Manipuleringen består här i att utsätta den materiella modellen för olika påfrestningar (fukt, hetta, osv). När teorier är symboliska eller abstrakta modeller består manipuleringen i alla transformationer som är nödvändiga i syfte att göra olika inferenser. Anta till exempel, en teori om mekanismen genom vilken vårdnadshavarnas socio-ekonomiska bakgrund (SEB) påverkar grundskoleelevernas resultat i nationella provet i matematik. Denna teori åberopar flera faktorer och relationerna kan representeras med en riktad acyklisk graf. Anta att det epistemiska syftet är att testa en del av mekanismen, enligt vilken föräldrar tillhörande en viss socio-ekonomisk grupp ofta har flexibla jobb som tillåter dem att tillbringa mer tid med sina barn, och i större utsträckning har akademiska kunskaper som gör det mer sannolikt att de kan hjälpa sina barn med läxorna. I detta fall kan forskaren härleda en statistisk modell utifrån teorin, och använda en mängd observationer för att testa den statistiska modellen och tolka testresultatet i ljuset av den initiala teorin. Att härleda en statistisk modell och att använda statistiska analysmetoder är i detta fall exempel på kognitiva manipuleringar.

Modellernas artefaktuella natur innebär att vetenskapliga teorier bär på vissa egenskaper. I och med att teorier är artefakter måste dessa vara *explicita*, även om dess användning kan vila på outtalat – eller tyst – kompetens. Teorierna i sig är dock alltid ett försök att göra det outtalade till uttalat. Vidare måste teorierna kunna manipuleras inom ett epistemiskt kollektiv, och därmed behöver de följa vissa normer angående hur de visualiseras och manipuleras. Detta är *formaliseringsskrav*. Det innebär inte att alla teorier är formulerade på något formellt språk (till exempel ett system av ekvationer) utan att det sättet man använder för att konkretisera teorin måste följa någon mängd formella regler. Vetenskapliga teorier är *relationella*, vilket innebär att de alltid beskriver relationer mellan olika begrepp eller mellan olika entiteter och aktiviteter (Balzer m.fl., 1987; Worrall, 1989). Detta är vad som skiljer en teori från enbart en samling teoretiska begrepp; en teori bör kunna förmedla en bild av hur olika aktiviteter eller processer sammankopplar olika typer av entiteter och deras egenskaper. Dessa relationer behöver inte vara kausala, utan kan också vara konstituerande, konceptuella, normativa osv. En vetenskaplig teori (och speciellt en empirisk teori) bör också lyfta en fråga om *similaritet*

med något system av verkliga entiteter. Detta är inte samma sak som att säga att vetenskapliga teorier avspeglar verkligheten, vilket är en starkt påstående som – med rättvisa – har kritiserats. Teorier kan representera verkligheten utan att efterlikna den. Däremot är det möjligt att argumentera för (Mäki, 2009) att teorier, eller delar av teorier, som inte representerar verkligheten kan vara användbara i processen att generera kunskap om verkligheten. Till exempel kan man utveckla en idealiserad teori om skolsegregation där agenter på skolmarknaden kan byta skola i oändlighet (Stoica & Flache, 2014). Vi vet att detta inte stämmer med verkligheten men detta falska antagande kan användas för att generera kunskap om segregering processer. Detta är möjligt eftersom skolsegregationens mekanism blir enklare att studera när man skalar bort vissa av de egenskaper som karakteriserar fenomenet i verkligheten (till exempel tid och ekonomiska resurser). Sammanfattningsvis innebär modellperspektivet att vetenskapliga teorier är explicita, formaliserade, relationella och att dess användning lyfter en fråga om similaritet.

Specifika och generella vardagstolkningar kan ofta avvika från krav på formalisering och explicitet. Generella vardagstolkningar kan åtminstone till en viss nivå vara relationella och både generella och specifika tolkningar kan lyfta en fråga om similaritet. Jag betraktar därmed vetenskapliga *tolkande* teorier helt enkelt som alla generella tolkningar som tillfredsställer kraven på en vetenskaplig teori. En tolkande teori är en tolkning – ett sätt att hypotisera människors agerande som (antingen individuellt eller gemensamt) meningsfullt, som är generell (som därför inte handlar om att förstå en begränsad individuell handling utan en hel handlingskontext) och som tillfredsställer kraven på en vetenskaplig teori. Detta är vad jag härmed avser när jag använder begreppet tolkning eller teori, eller tolkande teori.

TOLKNING I PEDAGOGIK OCH I FILOSOFI

Enligt en eminent tradition inom samhällsvetenskapernas vetenskapsteori och filosofi är tolkningar de grundläggande byggstenarna i förklaringen av sociala fenomen, och samhällsvetenskapen är i sin natur tolkande. Denna uppfattning om samhällsvetenskapens väsen formulerades explicit troligen först av den tyske filosofen Dilthey, och fortsätter i olika vågor med flera andra tänkare, inklusive Gadamer, Ricoeur, Schutz, Geertz och Taylor till relativt nyligen med Reed (2011), Mantzavinos (2005), Stueber (2012), och många flera. Uppfattningen att samhällsvetenskaperna arbetar med att formulera tolkningar är därför djuprotad och än idag populär bland såväl filosofer som samhällsvetare.

Det minsta gemensamma elementet inom denna långa tradition är att humana fenomen liknar en text. En text är sådan att ett materiellt medel (skrift, tal, gestik, sång med mera) *används* för att förmedla ett semantiskt inne-

håll (som jag ska, för enkelhetens skull, men med ett visst mått av oriktighet, kalla *mening*). Typiskt för sociala fenomen är att vi studerar yttranden i syfte att förstå dess innehåll och mer sällan för att studera yttrandet i sig. Att studera människors yttranden liknar studien av litterära verk; tolkaren är intresserad av den mening som den materiella artefakten kan bära på. Taylor (1971) uttrycker detta med följande ord:

Interpretation, in the sense relevant to hermeneutics, is an attempt to make clear, to make sense of an object of study. This object must, therefore, be a text, or a text-analogue, which in some way is confused, incomplete, cloudy, seemingly contradictory, in one way or another, unclear. The interpretation aims to bring to light an underlying coherence or sense. (Taylor, 1971, s. 4)

Taylor verkar identifiera tre grundläggande beståndsdelar i en tolkning och menar att samhällsvetenskapernas specifika objekt måste inkorporera alla tre. Den första är en *meningsvärld*, dvs. ett universum av meningar där alla specifika meningar är relaterade till varandra genom en form av övergripande koherens. Meningsvärlden är därför summan av alla meningar och är maximalt koherent. Den andra delen utgörs av de materiella yttrandena som är meningsbärande. Den tredje delen är något tolkningsproblem. Enligt Taylor skapar vi tolkningar när något är oklart, dunkelt, inkoherent eller saknar mening. Det är utifrån erfarenhet av det inkoherenta som vi söker koherens. Samhällsvetaren studerar materiella yttranden därför att dessa är *aliquid pro aliquo*, de har kapacitet att stå för något annat än sig själva; det inkoherenta och dunkla, men synliga (yttrandet) *står för* det koherenta och tydliga, men osynliga (meningen).

Denna korta beskrivning av tolkningens grundläggande metodologiska särdrag gör inte den komplexa debatt som har pågått under stor del av filosofins historia rättvisa. Inte heller är det möjligt att här diskutera skillnader och specifika aspekter hos de teoretiker jag har nämnt här. Det hamnar helt enkelt utanför det som är diskussionsobjektet för denna artikel. Istället väljer jag att – i syfte att kunna framföra min retoriska poäng – plocka upp dessa få element för att abstrahera och samtidigt förenkla den första premisen i min argumentation; att tolka är att betrakta yttranden som instrument för att förmedla någon underliggande mening. Tolkningen utgår från att man medvetet *försöker* se yttrandet som förmedlande av mening.

Det här metodologiska särdraget återfinns också i diskussioner kring pedagogikens studieobjekt. Utbildningsfilosofen Jerome Bruner argumenterar för att teorier om pedagogiska fenomen måste vara tolkande: “Are not plausible interpretations preferable to causal explanations, particularly when the achievement of a causal explanation forces us to artificialize what we are

studying to a point almost beyond recognition as representative of life?" (Bruner, 1990, s. xiii).

Bruner hävdar att den lämpligaste metoden för att studera pedagogiska fenomen består i utvecklingen av narrativa tolkningar som bygger på svaga och kontextuella generaliseringar. Dessa generaliseringar beskriver vardagens interaktion mellan enskilda människor i termer av enkla regler eller normer. Dessa normer bygger därefter en koherent helhet, eller ett *narrativ* av fenomenet. Den narrativa koherensen förser handlingen med mening. Bruner kontrasterar sådana normativa och kontextberoende generaliseringar mot de som han menar krävs för att kausalt förklara pedagogiska fenomen. Enligt det sätt Bruner förstår kausalitet är sådana generaliseringar universella och oberoende av kontext.

Ytterligare ett exempel på relationen mellan tolkning och pedagogik diskuteras av Gallagher (1992), som menar att själva begreppet pedagogik är essentiellt tolkande:

The very same issues raised in the aporias of hermeneutical theory are raised again in educational theory. Reproduction, authority, and conversation; objectivity, distortion, and transformation: these are issues that both hermeneutics and education must deal with. (Gallagher, 1992, s. 26)

Enligt Gallagher är tolkningen pedagogikens undersökningsobjekt. Att undersöka en pedagogisk situation innebär nödvändigtvis att ta itu med problem som till exempel vem som har tolkningsföreträde, och hur olika perspektiv (lärarperspektiv, elevperspektiv, föräldraperspektiv) innebär att samma fenomen får olika skepnader. Också relationen mellan yttrandet och dess bakomliggande innehåll är central både i tolkande filosofier och i pedagogik. Oftast är materiella manifestationer, alltså tecken, det enda som forskare och praktiker har att utgå ifrån för att kunna formulera en teori om lärande och utveckling. Detta innebär att materiella manifestationer tolkas som tecken för lärande (Selander, 2008).

Segolsson (2011) argumenterar, liksom Gallagher, för att beröringspunkten mellan pedagogiken och hermeneutiken ligger i dialogens betydelse. Genom dialogen kan pedagogiska tolkningar äga rum och genom dialogen kan dessa tolkningar möjliggöra lärande. Skärningspunkten mellan pedagogik, hermeneutik och dialogbegreppet diskuteras också ur flera hermeneutiska perspektiv i Fairfields antologi (2010).

Enligt Falk (2004) är tolkningsteorierna ett viktigt redskap för didaktiskt arbete. Falk diskuterar hur *att vara lärare* innebär att tolka och avkoda olika typer av implicita och förgivettagna normer om till exempel lärarens roll i samhället eller skolans och utbildningens syfte och funktion. Falk betonar alltså hur auktoritet och reproduktion av kunskap och normer belyser skär-

ningspunkten mellan tolkning och didaktik. Genom att göra hermeneutisk teori till en grundläggande del av lärarutbildningen kan blivande lärare erbjudas instrument för just denna typ av avkodningsarbete.

Dessa är bara några få exempel på diskussioner rörande relationen mellan tolkning och pedagogik/didaktik, som i alla fall ger en bild av hur fruktbar relationen mellan de två fälten har varit genom tiderna.

FÖRSTA TESEN – TOLKNING BÖR FÖRSTÅS SOM EN I HUVUDSAK ABDUKTIV PROCESS

I detta avsnitt diskuterar jag artikelns första huvudsakliga tes, enligt vilken varje tolkning vilar på abduktion. Jag diskuterar också abduktionens ursprung som slutledningsform, dess inferentiella egenskaper, för att sedan försvara artikelns första tes.

Den filosofiska litteraturen kring abduktion är i stort sett överens om att begreppet så som det används idag bottnar i den amerikanske filosofen Charles Sanders Peirces definition.¹ Flera har redogjort för begreppets ursprung och utveckling i Peirces verk, vilket innebär att jag inte behöver göra en sådan komplicerad historisk rekonstruktion här (se t.ex. Fann, 1970). Flera filosofiforskare (Douven, 2021(se supplement om Peirce); Frankfurt, 1958; Niiniluoto, 1999) har visat att Peirce har formulerat flera olika teorier kring abduktion och att hans generella inställning kring abduktionens definition och validitetsvillkor har ändrat sig över tiden. I kronologisk ordning beskriver Peirce tre olika inferentiella scheman som oftast betraktas som olika konceptualiseringar av det abduktiva schemat:

- (1) Alla individer med egenskap X bär på egenskapen Y
Dessa individer bär på egenskapen Y

Dessa individer bär troligen på egenskapen X.
(Peirce m.fl., 1931, vol. 2:623; Peirce & Fisch, 1982, vol. 3:325)
- (2) Om μ vore sann, då skulle π , π' , π'' följa som konsekvens
Men π , π' , π'' är faktiskt sanna

Följaktligen kan vi, provisoriskt, anta att μ också är sann.
(Peirce & Ketner, 1992, s. 139)
- (3) Det överraskande faktumet C observeras;
Men om A vore sant, då skulle C vara en nödvändig konsekvens,

Alltså, det finns en anledning att misstänka att A är sant.
(Peirce m.fl., 1931, vol. 5:189)

Dessa tre scheman förmedlar tre olika men relaterade idéer. Det första schemat är det som Peirce formulerade tidigast, vid hans Lowell-föreläsningar 1868 och återigen 1870. Detta schema beskriver en analogidrivna slutledning, där till exempel en mängd bönor bär på en likhet med bönorna i en viss påse (till exempel att alla har samma färg). Detta grundar slutsatsen att de observerade bönorna också kommer från påsen. Analogidrivna slutledningar utgår från premissen att någon population har en viss karakteristisk egenskap, så att allt som visar den egenskapen kan antas tillhöra populationen. Det andra schemat är formulerat år 1898. I detta schema introducerar Peirce generaliseringen som kopplar μ med π , π' och π'' , och speciellt den provisoriska och hypotetiska karaktären hos slutsatsen. Den tredje formuleringen är det som allra oftast används för att beskriva abduktionen och formulerades 1901–1903. Denna formulering visar många likheter med de andra två, men i denna sista version introduceras den viktiga i idén att observationen inte ska vara förväntad utan överraska observatören och i och med detta *påkalla* agenten behovet av en förklarande teori.

Utan någon specifik kontext – det vill säga presenterat som abstrakta inferenser – är alla dessa tre scheman logiskt ogiltiga. Detta innebär att det finns flera möjliga X:or, Y:or, μ :or, π :or, A:or och C:or som skulle göra premisserna i samtliga scheman sanna och slutsatsen falsk. Här är ett talande exempel:

(4) Alla italienska medborgare är europeiska medborgare;
 Artisten känd vid namnet Dogge Doggelito är en europeisk medborgare,

Det finns anledning att misstänka att artisten känd vid namnet Dogge Doggelito är en italiensk medborgare

Vilket är både en exemplifiering av schemana ovan men också i strikt deduktiv mening inkorrekt.² Om schemat så ofta kan leda till fel, hur kan abduktionen fungera som vägledande resonemangsprincip? Peirce var väl medveten om detta och ramade in abduktionen i en specifik kontext som förklarar hur den kan vägleda rationellt resonemang även om den inte är deduktivt giltig. I flera sammanhang har Peirce argumenterat för att abduktionens roll är att *upptäcka* hypoteser och välja ut teorier för fortsatt undersökning. Abduktionen är till exempel “the first starting of a hypothesis and the entertaining of it, whether as a simple interrogation or with any degree of confidence” (Peirce m.fl., 1931, vol. 6.525) (CP 6.525); eller att “[a]bduction is the process of forming explanatory hypotheses. It is the only logical operation which introduces any new idea” (1931, vol. 5.172), eller att abduktionen innefattar “all the operations by which theories and conceptions are engendered” (1931, vol. 5.590). Alla dessa beskrivningar verkar innebära att Peirce teoretiserade abduktionen

som tillhörande *upptäckstens kontext* (vilken den engelska logiska empirismen kontrasterade med *rättfärdigandets kontext*³).

Än idag hävdar flera filosofer att detta är en korrekt – och kanske den mest korrekta – konceptualiseringen av abduktion. Till exempel menar Pietarinen (2020) följande: “The truth is not asserted; abduction merely delivers the idea of a matter of course, rendering that idea comparatively simple and natural, hence assuring us of its justified assertibility” (2020, s.1).

I detta citat påstår Pietarinen att om X är slutsatsen i en abduktiv slutledning då behöver rationella agenter inte förplikta sig till X:s sanning. Man resonerar helt enkelt i termer av vad som skulle varit fallet, eller vad som man möjligen kan förplikta sig till. Om en möjlig värld skulle göra observationen nödvändig och förväntad, då finns det en poäng med att *underbälla* hypotesen att den världen kan vara vår. Så fort abduktionen karakteriseras som en heuristik för upptäckter snarare än en regel för att dra rättfärdigade slutsatser, blir abduktionens vägledande funktion tydligare. Om slutsatsen kan tillskrivas ”any degree of confidence” då är den italienske Dogge en acceptabel konsekvens av premisserna i (4). Detta eftersom abduktionen inte är tänkt att generera sanna, sannolika eller trovärdiga slutsatser utan snarare fruktbara hypoteser som kan testas vidare i en vetenskaplig process.⁴

I ljuset av diskussionen ovan om abduktion och tolkning, bör man betrakta tolkning som en abduktiv process. Detta innebär att tolkningsprocessen exemplifierar det abduktiva schemat, och tolkningsprodukten är slutsatsen i en abduktiv inferens. För det första stämmer tolkningens förskjutning från det observerbara till det teoretiska med abduktionens steg från observation till teori. Tolknningen, som abduktion, är en process från det uppenbara till det dolda. För det andra är abduktion koherent med idén att tolkning är en textuell aktivitet. Tolknningen innebär att rekonstruera kodningsreglerna med utgångspunkt i tecknet: vi antar att de yttranden vi observerar är tecken för någonting och vi försöker generera en teori om vad dessa tecken står för i just denna kontext. Med andra ord försöker vi härleda en regel utifrån en uppsättning av tecken. Vi kan generalisera denna process med det följande schemat:

- (5) En uppsättning X av tecken observeras
 Regel ($Y \rightarrow X$) skulle göra det korrekt att yttra X i denna kontext

 Regel ($Y \rightarrow X$) gäller (kanske) i denna kontext

(5) är en schematisering över sättet jag abstraherade tolknningen och samtidigt ett exempel på abduktionsschema (3). Ett exempel på denna tes är Umberto Eco semiotiska tolkningsteori (Eco, 1969, 1984). Eco konceptualiserar tolknningen som i grund och botten en form av avkodning, en process från

tecken till kod, som han kallar *semiosis* och som i sin essens är en abduktiv process. Tecken är i hans teori ett genus som innefattar olika arter till exempel tal, skrift, gestik, mimik, musik och så vidare. Alla dessa har gemensamt att de är just *aliquid pro aliquo*. Tecknet är relaterat till sitt innehåll genom att det tidigare *står för* eller *representerar* det senare. Att representera något A med tecknet B innebär att B kan användas av en kompetent agent för att göra en inferens angående A. Detta kräver en befintlig uppsättning av konventioner (koder) som agenten kan använda för att göra inferensen från B till A.⁵ En kompetent agent har tillgång till dessa konventioner och kan aktivera den mest relevanta i relation till kontext. Men ibland är koden inte direkt tillgänglig, och tolkaren (eller tolken) behöver härleda den gömda koden från det uppenbara tecknet (detta är vad jag har kallat en generell tolkning).

Dessa är alltså två konstruktiva argument för att tolkning är en abduktiv process: a) tolkning och abduktion går från observation till teori; b) tolkning och abduktion innebär att härleda en regel (en kod) från ett tecken. Utöver dessa finns också ett kritiskt argument. Tolkning, menar Eco (1984, ss. 39-45) måste vara abduktiv. Den kan inte vara induktiv, i och med att tolkningsutfallet introducerar nya begrepp förutom de som vi använder i den observerande premissen. Detta är en grundläggande avvikelse från induktionen som i stället innebär att ett påstående tillägnar sig en högre generalitet i samband med att vi samlar exempel av det. För att räknas som exempel behöver de nya observationerna vara uttrycka med samma begrepp som det påstående vi försöker generalisera.

Tolkning kan däremot inte heller vara deduktiv, i och med att relationen mellan tecknet och dess mening, såsom De Saussure diskuterar (De Saussure, 1916), är godtycklig och inte nödvändig. För att se detta, låt oss anta en kod: \hookrightarrow betyder "OK". Vi förkortar denna kod med bokstav P. Utifrån detta skulle vi då kunna konstruera en deduktiv slutledning

- (6) Kod P gäller i kontexten K
 Tecken \hookrightarrow observeras i kontexten K

 Användaren menar "OK"

Även om premisserna antas vara sanna, vilket innebär att tecknet används i en kontext där P gäller, finns det flera fall där denna slutledning inte är befogad. Till exempel kan användaren ha använt tecknet i ironisk eller sarkastisk mening. Detta betyder att språkliga koder kan sluta gälla, även i sin kontext, när andra faktorer dyker upp. Slutledningen (6) är *normalt* korrekt, så länge andra premisser (till exempel att användaren är ironisk, sarkastisk eller inkompetent) inte *blockerar* – på engelska *defeat* – slutsatsen. System som tillåter blockerande undantag eller *defeaters* kallas icke-monotona (Koons, 2014).

Detta gäller generellt inte deduktiva system som i stället är *monotona*. En deduktiv slutledning är monoton i och med att den fortsätter gälla när vi lägger till nya premisser. Därför, om en slutsats B är en deduktiv konsekvens av premissen A, så måste B vara en konsekvens av A och C, oavsett vad C är. Med andra ord: om B är en deduktiv konsekvens av A, så kan inget undantag blockera denna konsekvens. Oavsett vad vi lägger till för premiss kommer B att vara konsekvens av A.

Då tolkning innebär manipulering av koder som tillåter undantag och som generellt är godtyckliga, måste tolkningsprocess vara icke-monoton. Därför kan tolkning inte vara deduktiv. Slutsatsen är att tolkningen, *qua* semiotisk aktivitet, till sin natur är abduktiv.

Tolkande ansatser inom samhällsforskning har vid flera tillfällen kopplats till abduktion. Reichertz (2010), Timmermans och Tavory (2012) och Brusaglioni (2016) har till exempel argumenterat för att *grundad teori* – ett metodologiskt tillvägagångssätt inom kvalitativ samhällsforskning – essentiellt vilar på en abduktiv logik. Grundad teori är en samling av metodteorier och procedurer som syftar till att generera lokala och kontextuella teorier ur kvalitativt datamaterial. Principerna och procedurerna används för att generera modeller av sociala fenomen och är speciellt lämpade för de fenomen om vilka vi saknar djupare teoretisk förståelse. Grundad teori vägleder forskare mot att konstruera en ny teori. De ovannämnda författarna har argumenterat att i och med att:

- a) teorin härleds ur observationen,
- b) den genererade teorin är ny – det vill säga att den inte tillhör forskarnas teoretiska bakgrund,
- c) teorin ska kunna förklara datamaterialet,

så måste den övergripande logiken för grundad teori vara abduktiv. Detta metodologiska perspektiv på tolkning och abduktion hävdar jag genererar vissa komplikationer, vilka kommer att stå i fokus för nästa avsnitt.

ANDRA TESEN – KREATIV TOLKNING INNEBÄR SELEKTIV ABDUKTION

Tesen jag diskuterade i förra avsnittet är inte speciellt kontroversiell. Relationen mellan tolkning och abduktion förfaller naturlig och intuitiv. I detta avsnitt kommer jag i stället att diskutera en mer kontroversiell tes, som innebär en kritik av den kreativa dimensionen som enligt Peirce (och flera andra) är essentiell i det abduktiva resonemanget.

Den första viktiga premissen är att det ofta citerade schema (3) i litteraturen har tolkats som olika slutledningsscheman med olika funktioner och giltighetsvillkor. Den långa diskussionen om abduktion som kom efter Peirce re-

sulterade i att flera olika typer av abduktiva resonemang föreslogs (Eco, 1984; Magnani, 2001; Niiniluoto, 1999; Schurz, 2008; Thagard, 1978). Detta tyder på möjligheten att abduktion inte är ett specifikt inferensschema utan snarare en familj av olika scheman med olika funktioner, och att schema (3) endast är en generalisering över olika scheman. Till exempel introducerade jag i förra avsnittet skillnaden mellan upptäckt och rättfärdigande som två olika kontexter i ett vetenskapligt resonemang. Medan flera filosofer har varit trogna mot Peirces teori om abduktion som upptäckens och kreativitetens logik, har andra förskjutit abduktionsbegreppet åt det motsatta hållet. Frankfurt (1958) och mer nyligen Douven (2021) förklarar att senare filosofiska teorier om abduktion ramar in denna slutledning i rättfärdigandets kontext. Abduktion vägleder agenter mot den mest troliga slutsatsen. Hur är detta möjligt, med tanke på abduktionens logiska ogiltighet? Lösningen går ut på att modifiera (3) så att den kan leda från antaget sanna premisser till sannolika slutsatser. Abduktion har i dessa sammanhang konceptualiserats under benämningen *inference to the best explanation* (inferens till den bästa förklaringen, IBF). Denna slutledning definieras med följande schema

(7) O observeras

Teorierna T_1-T_n förklarar observationen O

T_m är den bästa (enligt något förutbestämt mängd kriterier) av alla förklaringarna T_1-T_n

T_m är sann (eller approximerar sanningen till en acceptabel nivå)

IBF formulerades för första gången av Gilberg Harman (1965) och systematiserades sedan av Peter Lipton (1991). Harman själv identifierar IBF som abduktion, på samma sätt som andra som har diskuterat IBF sedan dess. Även om IBF kan betraktas som en utveckling av Peirces schema (3), förmedlar den en helt motsatt idé. Slutsatsen som genereras när man tillämpar IBF ska kategoriskt accepteras som sann. Om T är bästa förklaringen för O , då bör rationella agenter förplikta sig till dess sanning. Den kreativa abduktionen som Peirce diskuterar är tänkt som den första fasen i en vetenskaplig process, där en hypotes genereras som sedan ska testas. IBF beskriver den avslutande fasen i en vetenskaplig process, där resultatet av testet ska leda till en kategorisk slutsats. Medan Peirces abduktion är en heuristik för att *föreslå* en teori (explorativt resonemang), är IBF en heuristik för att *acceptera* en teori (konfirmatoriskt resonemang).

Parallellt med denna spänning gällande abduktionens epistemiska status – dvs. gällande det kunskapsvärde vi bör tillskriva slutsatser ur abduktiva resonemang – finns det en spänning som rör abduktionens procedur och arbetssätt. Denna diskussion har inte handlat så mycket om huruvida abduktion

producerar trovärdiga slutsatser eller spekulationer – den har i stället fokuserat på hur abduktion går till. Här hittar vi en annan dikotomi: kreativ och selektiv abduktion. Lorenzo Magnani introducerade denna dikotomi (2001), som ett sätt att göra rättvisa av den komplexitet som kännetecknar abduktion. Rent schematiskt skulle man kunna beskriva den kreativa abduktionen med schema (3) och den selektiva abduktionen med schema (9), dvs. med IBF. Skillnaden mellan kreativ och selektiv abduktion kräver dock enligt Magnani att man bortser från resonemangens schematiska representation. Magnani hävdar att både selektiv och kreativ abduktion äger rum i början av en vetenskaplig process, och att båda är sätt att formulera hypoteser som är fruktbara för vidare testning. Vidare betonar Magnani skillnaden mellan processen att välja ut en bra kandidatypotes mellan olika befintliga hypoteser och processen att konstruera eller generera en ny hypotes. Kreativ abduktion beskriver denna sista process. Kreativ och selektiv abduktion skiljer sig inte genom att den ena genererar mer sannolika slutsatser än den andra, utan genom att den ena kännetecknas av en skapande, kreativ process och den andra inte gör det. För att beskriva hur den kreativa processen går till introducerar Magnani begreppet *modellbaserat tänkande* (Magnani, 2001; Magnani m.fl., 1999). Den kreativa abduktionen innebär att forskare konstruerar olika typer av modeller (mentala, symboliska, analogiska, ikoniska osv.) och sedan manipulerar dessa i syfte att öka förståelsen för det studerade fenomenet. Manipulationen kan leda till oväntade insikter vilket förklarar det kreativa elementet i abduktionen.

Den andra premissen i min argumentation är att flera har betonat den kreativa och nyskapande karaktären hos abduktion som *central inom kvalitativ metodologi*. Det mest explicita exemplet kommer från Bruscazioni (2016), som argumenterar för att den underliggande logiken för grundad teori måste stämma med den kreativa abduktionen. Bruscazioni argumenterar för att inom den grundade teorins metodologi är slutprodukten av analysprocessen en *ex novo* hypotes: en hypotes som inte fanns med i forskarens teoretiska bakgrund och som nyskapas som resultat av analysen av det empiriska materialet. De element som används för att konstruera den nya teorin kan förvisso vara en del av forskarens teoretiska bagage, men de ska kombineras på nya och kreativa sätt för att förklara det undersökta fenomenet. I samma anda betonar Richardson och Kramer (2006) och Timmermans och Tavory (2012) vikten av att de teorier som uppstår som resultat av dataanalysen inte ska vara en del av forskarens teoretiska bakgrund. Dataanalysen ska generera en ny teori och inte anpassa eller projektera data på forskarens förförståelse. I denna process är forskarens teoretiska bakgrund ett medel snarare än ett mål: den kan användas för att få insikter om hur fenomenet ska förstås utan att de teorier som utgör forskarens bakgrund ska vara målet för undersökningen.

Här kommer jag till kärnan i min argumentation. Jag hävdar (a) att det är oklart hur *kreativ abduktion* används för att generera nya teorier, och (b) att även om syftet med dataanalysen inom de kvalitativa metoderna är att genere-

ra en ny teoretisk modell, genomsyrar den *selektiva abduktionen* denna modellkonstruktion. Studierna som diskuterar abduktion som grund för kvalitativ metodologi som jag har nämnt i detta avsnitt har alla ett problem; de redogör inte för hur själva kreativiteten fungerar i den kreativa abduktionen så som till exempel Magnani gör med modellbaserat tänkande.

Jag börjar min argumentation med två exempel. Richardson och Kramer (2006) beskriver ett fall bestående av flera studier av nederländska arméns deltagande i FN- och NATO-missioner. Studierna undersöker de inblandade militärernas erfarenheter av missionerna. Författarna förklarar att de teoretiska begreppen som används för att konstruera teorin inhämtas från andra teoretiska fält så som till exempel organisatoriska studier. Brusciagioni (2016) hävdar detsamma – dock i mer generella termer – om kodningsprocessen, det vill säga processen att identifiera tematiska kategorier i datamaterialet. Att kategorisera delar av data som tillhörande eller uttryckande ett speciellt tema kräver, förklarar Brusciagioni, att forskarna tar nytta av sina teoretiska kunskaper eller söker i litteraturen efter teoretiska begrepp som kan vara till hjälp när förkunskaperna inte är tillräckliga. Därför finns det ett *genomsökande* element i den kreativa abduktionen som innebär att tolkaren går igenom en databas av teoretiska resurser i sökandet efter något begrepp som stämmer med den andra premissen i schema (3). Kreativ abduktion måste således vila på en *genomsökningsregel*, som ska specificera på vilket sätt agenten ska söka igenom databasen, dvs. i vilken ordning. När genomsökningsheuristiken tillämpas undersöks flera alternativ tills ett alternativ hittas och sökningen avbryts. Här behöver agenten en *stoppregel*, dvs. en regel som specificerar ett kriterium som är tillräckligt för att acceptera begreppet. Det svagaste kriteriet är att observationen är en logisk konsekvens av teorin. Andra starkare kriterier är att teorin ska förklara observationerna (antaget någon teori om vetenskapliga förklaringar) eller att teorin ska göra observationerna sannolikare än en viss tröskelnivå (*likelihood-kriterium*). Schema (3) bör därför uppdateras för att kunna konceptualisera den kreativa abduktionen på följande sätt

(10) Det överraskande faktumet O observeras;

Teorierna A_1 – A_n undersöks enligt ordningsregeln Ω ;

Om A_1 tillfredsställer kriteriet i stoppregeln Σ i relation till O , avbryts genomsökningsheuristiken;

Om A_1 inte tillfredsställer kriteriet i stoppregeln Σ i relation till O , går genomsökningsheuristiken vidare med nästa begrepp A_2

...

Om något av teorierna A_1 – A_n tillfredsställer kriteriet i stoppregeln Σ i relation till O , finns det anledning att misstänka att just den teorin är sann.

För att kunna avbryta sökningen, behöver tolkaren kunna utvärdera varje teori enligt en förutbestämd ordning och i relation till något kriterium för avbrott. På detta sätt förskjuts det kreativa elementet till innehållet igenom-söknings- och stoppregeln. I fallet som Richardson och Kramer beskriver, kunde forskarna inte förklara datamaterialet utifrån deras teoretiska förkunskaper och sökte igenom litteraturen för bättre teorier. När de hittade en lämplig teori avbröt de sökningen. Dock förklarar inte Richardson och Kramer i vilken ordning sökningen gick till och vad som gjorde att forskarna i det beskrivna fallet beslutade sig för att anta just den teorin. Vi vet därför inte vilken genomsökningsregel eller vilken stoppregel de använde. Den kreativa abductionen verkar därför innebära ett nödvändigt selektivt element, men detta element hamnar i bakgrunden av den metodologiska diskussionen. Detta medför, i enlighet med min tes (a) ovan, en oklarhet i hur den kreativa abductionen används för att generera nya teorier.

Ett ytterligare problem i (10) uppstår om stoppregler baserade på intuitiva kriterier som likelihood-kriteriet (enligt vilket en teori är acceptabel om den gör observationerna sannolika) eller förklaringskriteriet (enligt vilket en teori är acceptabel om den förklarar observationerna) väljs. Trots att sådana kriterier kan lösa oklarhetsproblemet verkar de knappast involvera någon kreativ process. Dessutom förefaller det orealistiskt att tolkare kan sätta en skarp gräns för hur sannolika eller förklaringskraftiga observationerna ska vara antaget teorin, då beskrivningar av människors handlingar inte är märkta med numeriska sannolikhetsuppskattningar.

På dessa invändningar skulle man kunna svara att Brusciaglioni, Richardson och Kramer, och Timmermans och Tavory implicit accepterar Magnanis teori om modellbaserat tänkande. Den kreativa delen i kreativ abduction består i att organisera teoretiska begrepp tillsammans i en nyskapande teoretisk helhet. Kreativiteten handlar alltså inte om att skapa teoretiska begrepp, utan om att konstruera en teori genom att organisera begreppen i en ny koherent helhet. I fallet beskrivet av Richardson och Kramer använder forskarna begreppet *dynamisk komplexitet* (dynamic complexity) för att förklara hur militärerna upplever missionernas kontext och begreppen *meningskapande* (sense making) och *meningsbetvivlande* (sense discrediting) för att beskriva de mekanismer som militärerna använder för att hantera den komplexa kontexten. Dessa tre begrepp kommer från olika teorier, men tillsammans kan de förklara hur militärerna upplever sin inblandning i missionerna. Tolkningens metodologi i kvalitativ forskning är ur detta perspektiv en *ars combinatoria*: ett spel som går ut på att hitta nya sätt att kombinera befintliga element i syfte att förklara nya och överraskande sociala företeelser.

Detta sätt att conceptualisera kreativiteten skulle lösa problemet (a) med oklarhet, men leder direkt till min andra tes (b): det kombinatoriska perspektivet på kreativitet är i grunden selektivt. Låt oss säga att en tolkare

hittar ett sätt att relatera en mängd teoretiska begrepp på ett sätt som förklarar en observerad företeelse. Hur ska denna tolkning förstås? Eller, med andra ord, vad gör att denna tolkning kan vara en *förklaring* av den företeelsen? Jag påstår att ett teoretiskt begrepp eller en teoretisk modell får sitt innehåll i kontrast till andra alternativa och kontrasterande begrepp eller modeller.

Låt oss säga att en teori T antas som förklaring till en observerad företeelse O . Anta att O består av en serie av observationer av interaktion mellan elever och lärare i musikundervisning (Matta, 2019; Rostvall & West, 2001). Det som observeras är till exempel att elever inte ställer några frågor till sin lärare även när det är tydligt att de inte riktigt har förstått vad de ska göra vid en övning. Interaktionen indikerar en norm mellan elev och lärare som innebär att kommunikationen går från lärare till elev men inte tvärtom. Denna interaktionsnorm är förklaringen T till företeelserna O . Men att normen T förklarar O innebär helt enkelt att om T inte hade accepterats som norm *i den kontexten* så skulle vi inte ha observerat O . Denna kontrafaktiska hypotes är därför nödvändig för att kunna betrakta T som en acceptabel förklaring för O . Men vad innebär det att T inte accepteras? Vi kan förstås inte använda alla *icke- T* – det vill säga alla möjliga alternativa saktillstånd – som möjlig kontrast. För det första finns det många *icke- T* som skulle göra O möjlig. Till exempel skulle kunna O vara resultatet av ett skådespeleri. För det andra är många T :n som skulle göra O osannolik helt *irrelevanta*. Till exempel skulle tolkningen att elever tror att läraren ska ge dem pengar för varje fråga de ställer (vi kallar denna tolkning T^*) inkonsistent med O . Men syftet med att över huvud taget framföra T är knappast att utesluta T^* . T får sin status som tolkning av T i relation till relevanta teoretiska alternativ och inte till vilket alternativ som helst.

Anta en teori (som vi kallar T^{**}) om en interaktionsnorm som uppmuntrar ömsesidig kommunikation mellan lärare och elev. Om teorin skulle accepteras i samma kontext skulle vi troligen inte observera O . Dock finns nu en tydlig kontrast mellan T och T^* å ena sidan, och T och T^{**} , å andra sidan. T^* tillför inte något i vårt försök att se T som en förklaring för O , då T^* inte är något *relevant* alternativ till T , eftersom T^* beskriver ett sakstillstånd som skiljer sig för mycket från T . T^{**} är en teori som (troligen) beskriver den minsta ändringen i T som världen behöver genomgå för att göra O osannolik. Därför är T^{**} ett relevant alternativ till T , och därför är T :s förklaringsvärde tydligare i relation till T^{**} än till T^* . Interaktionsnormen förklarar de observerade företeelserna, eftersom en ömsesidig interaktionsnorm skulle leda till ett helt annat interaktionsmönster mellan elever och lärare, och eftersom den ömsesidiga interaktionsnormen är den mest relevanta kontrasten för den teoretiserade envägsinteraktionsnormen. En norm som uppmuntrar elever att ställa frågor när de inte förstår gör det mindre sannolikt att observera elever som inte ställer frågor i situationer där de uppenbarligen inte förstår övningen de ska göra.

Följaktligen – även om en tolkning genereras genom kreativ abduktion, får denna tolkning sitt huvudsakliga innehåll i relation till kontrasterande och alternativa tolkningar. Att tolka är, i sitt väsen, att jämföra.⁶ Denna tes har sina rötter i fransk strukturalism (Greimas & Rastier, 1968; Matta, 2019) och kan sammanfattas som att teorier, begrepp, tolkningar och företeelser inte kan finnas i ett tomrum utan får sitt innehåll genom de relationer som de har med andra teorier, begrepp, tolkningar och företeelser. De förklaringsmodeller som vi genererar genom att kombinera olika begrepp och som vi använder för att tolka andra människor har sin tolkande funktion i relation till de modeller och kombinationer som vi väljer att *inte* använda. Därför menar jag att även när syftet med användningen av tolkande ansatser inom kvalitativ forskning är att generera en ny teori genomsyras resonemanget av selektiv abduktion. I korthet hävdar jag, *contra* Magnani, att kreativ abduktion (via modellbaserat tänkande) är selektiv. Mer generellt menar jag att det populära abduktionsschema (3), som i många fall har beskrivits som metodologisk grund för kvalitativa tolkande ansatser i samhälls- och utbildningsvetenskap ger en ofullständig karakterisering av slutledningar i dessa metodologier, i och med att Peirces schema missar den avgörande selektiva dimensionen.

DISKUSSION – METODOLOGISKA IMPLIKATIONER

Slutsatsen att kreativa tolkningar vilar på jämförelse och selektion visar att det finns två grundläggande missförstånd i diskussionen om kreativ abduktion och dess roll i tolkningsinriktade kvalitativa metoder. Dessa missförstånd har metodologiska konsekvenser för teorikonstruktion och tolkande ansatser inom samhällsvetenskap och pedagogik.

Det första problemet är att när fokus läggs på den kreativa karaktären hos tolkning och abduktion – som typiskt kopplas med schema (3) – är det lätt att begrepp och teorier diskuteras som diskreta och isolerade enheter. Metodologiska diskussioner om tillämpningen av abduktivt resonemang inom kvalitativ metod beskriver en process där teorin uppstår ur tolkningsprocessen som ett helt nytt objekt, avskilt från forskarens teoretiska kontext. Kreativiteten diskuteras på ett sätt som överdrivet betonar teorins individuella karaktär. Teoriernas holistiska och kontrastiva karaktär som jag argumenterat för i förra avsnittet talar emot idén att teorierna är individuella och diskreta entiteter. Detta problematiserar som sagt en av Magnanis huvudteser enligt vilken kreativ och selektiv abduktion är två skilda och motsatta resonemangsmönster. På samma sätt innebär min argumentation ett problem för alla som har hävdat – med utgångspunkt i Peirces schema (3) – att kvalitativa forskningsmetoder syftar till att kreativt skapa nya, diskreta, och isolerade teorier. Om teorierna får sitt innehåll tack vare de relationer de har med varandra så måste kreativ abduktion vara selektiv. Detta är inte bara en filosofisk slutsats som berör

tolkningens abstrakta logik, utan en princip som innebär viktiga metodologiska konsekvenser för forskare som använder sig av abduktiva resonemang i syfte att konstruera nya teorier. Jag hävdar att tolkningens validitet kräver transparens i förhållande till alla de övriga relevanta tolkningar som kontrasterar den valda teorin. Detta är lika viktigt både i den slutliga fasen där en substantiv teori konstrueras genom att kombinera valda begrepp till en ny helhet och i den initiala fasen där teoretiska begrepp används för att reducera och begreppsloggöra datamaterialet (processen som oftast kallas för *kodning*). I båda faserna kommer forskarens argumentation att vara starkare om det är möjligt att sätta både grundbegreppen och den substantiva teorin i ett bredare teoretiskt sammanhang. Vilka begrepp och teorier valdes bort till förmån för de utvalda begreppen och teorierna? Och vad säger skillnaden (*Ecos difference*) mellan de utvalda och bortvalda begreppen och teorierna om den konstruerade modellen för det undersökta fenomenet? Samtidigt är det viktigt att understryka att Magnanis teori om kreativitet som modellbaserat tänkande innebär stora möjligheter för tolkningsorienterade metodologier inom kvalitativ forskning – detta trots att teorin verkar underskatta vikten av kontraster och jämförelser. Detta perspektiv kastar ljus över processen att konstruera en substantiv teori med hjälp av olika teoretiska begrepp och borde därför få större utrymme i metodologiska diskussioner om kvalitativa forskningsmetoder.

Det finns ett annat problem som blir synligare ur den selektiva abduktionens perspektiv. Som jag diskuterade i avsnittet om abduktionens historiska utveckling har idén om abduktionens kreativa egenskaper förknippats med upptäckstens kontext. Denna idé verkar ha slagit sig fast bland de teoretiker och metodologer som har diskuterat kreativ abduktion. En konsekvens av detta är just att abduktionen ofta har betraktats som oberoende av någon idé om prövning. Abduktionen ska inte användas för att testa hypoteser eller för att uppskatta trovärdigheten hos en hypotes. Jag skulle tro att anledningen till att vikten av den selektiva aspekten i abduktionen inte fått en större betoning och uppmärksamhet i den metodologiska diskussionen är att selektiv abduktion förknippas med inferensen till den bästa förklaringen (IBF) och därmed med hypotesprövning. Det problematiska med detta är just den skarpa distinktionen mellan teorigenerering och teoriprövning, en distinktion som härstammar från den logiska positivismen och som aldrig riktigt har förklarats eller argumenterats för (Hoyningen-Huene, 1987). Min argumentation om selektionens centrala roll i kreativ abduktion visar just att teorikonstruktionens metodologi innefattar både teoriprövning och teorigenerering. Att generera en teori innebär att jämföra olika alternativ, och detta kräver något kriterium för vilken av två teorier som *bäst* förklarar datamaterialet (till exempel i form av ett avbrottskriterium), alltså någon form av prövning eller utvärdering. Jag invänder därmed mot tesen, som har sina rötter i Peirces texter och som fortfarande accepteras som ibland implicit antagande, att den

teori som är resultatet av en abduktiv process kan ha vilken trovärdighet som helst⁷ och att kreativ abduktion bara ska generera fruktbara teorier, inte trovärdiga teorier (se Peirces citat på s. 45). Detta kan inte stämma, i och med att teorigenerering innebär en kontinuerlig process av jämförelse och utvärdering mellan olika möjliga teorier som kommer att innebära att den kreativt genererade teorin också är den mest trovärdiga jämfört med ett antal relevanta alternativa teorier. Diskussionen om IBF har identifierat och jämför flera olika differentiella kriterier för vilken av två eller flera teorier som *bäst* förklarar datamaterialet, vilket har lett till utvecklingen av möjliga tillämpningar i empirisk forskning (Douven, 2013; Douven & Wenmackers, 2017; Trpin & Pellert, 2019). Konsekvensen för den kvalitativa forskningens metodologi är att en medvetenhet om olika kriterier för selektiv abduktion – eller en diskussion om egna kriterier för selektiv abduktion i kvalitativ forskning – skulle kunna öka reliabiliteten hos metoder som använder sig av abduktiva resonemang. Dessutom innebär den selektiva abduktionen att teorier som genereras ur datamaterialet uppstår som resultat av flera prövande slutledningar. Med andra ord – även om vi använder kvalitativa tolkande metoder är syftet att generera trovärdiga teorier ur datamaterialet. Tolkande ansatser gör inte att trovärdighetsmålet kan försummas.

Min slutsats i denna artikel är att om tolkningen är ett metodologiskt redskap är det viktigt att forskare förstår den som en form av selektiv abduktion, även när dess primära syfte är att konstruera nya teorier. I korthet innebär tolkning både selektiv och kreativ abduktion, i och med att den kreativa abduktionen är selektiv.

NOTER

¹ Reichertz (2010) förklarar dock att begreppet formuleras först av Julius Pacius 1597 som en översättning av det aristoteliska begreppet *apagoge*.

² Premisserna i argumentet kan båda vara sanna, men slutsatsen kan mycket väl vara falsk. Det kan finnas flera ytterligare fakta som talar emot att det finns anledningar att misstänka att Dogge är italiensk medborgare och som inte motsäger någon av premisserna. Till exempel: i en värld där villkorssatsen ”Om x är allmän kännedom har man ingen anledning att misstänka x” är sann, och där satsen ”det är allmän kännedom att Dogge Doggelito är svensk medborgare” också är sann, är slutsatsen i (4) falsk, även om premisserna båda är sanna.

³ För en historisk översikt angående distinktionen mellan upptäckten och prövningens kontext, se Seo och Chang (2015).

⁴ Som en anonym granskare påpekar, är det möjligt att tolka Peirces formulering ”any degree of confidence” som betydande ”any *positive* degree of confidence”. Detta påverkar dock inte slutsatsen i mitt resonemang här. Abduktionen är slutledningen vars syfte är att generera fruktbara hypoteser, även om dessa till synes

är mycket osannolika (dock inte omöjliga). Detta är till exempel fallet med schema (4). Om allt som vi vet är premisserna, slutsatsen och betydelsen av begreppen ”europisk” och ”italiensk” är sannolikheten för slutsatsen 0,27, vilket inte är lågt, men knappast tillräckligt högt för att betrakta slutsatsen som sannolik. Dock är sannolikheten för slutsatsen inte lika med noll.

⁵ Jag har medvetet försökt använda begreppet mening sparsamt eftersom begreppet (som jag skrev i början av artikeln) bär med sig en komplexitet som är svår att hantera inom ramen för min diskussion. Det är ändå värt att påpeka att Ecos teori om tolkning och semiosis i hög grad är koherent med den så kallade *inferentiella teorin om mening*. Enligt denna teori determineras meningen för ett språkligt uttryck av de möjliga inferentiella drag som uttrycket tillåter. Meningen i satsen ”Corrado äter ett kilo kakor” fixeras av alla slutledningar som är tillåtna med utgångspunkt i satsen. Se Brandom (1998) för en detaljerad teori.

⁶ Man kan vända på detta och se på denna tes hur tecknets synpunkt. Ett tecken får sitt innehåll i och med att den markerar en skillnad mellan två tolkningar. Tecknets funktion är i grund och botten differentiellt (Se Eco, 1984, s. 23).

⁷ Som jag nämnde i slutnot 4, kan ”vilken trovärdighet som helst” tolkas i meningen ”vilken positiv trovärdighet som helst” utan att detta påverkar mitt påstående i denna mening. Abduktionens kreativa dimension har i många fall använts för att flytta fokus från utvärdering av teoriernas trovärdighet. Trovärdigheten kan vara väldigt låg (men troligen inte lika med noll) eller väldigt hög, men detta är inte avgörande för vilka teorier som antas. Min poäng är att även när syftet är den kreativa genereringen av nyskapande teorier, gör den selektiva dimensionen att tolkningsprocessen kräver en utvärdering och att de teorierna som antas måste vara trovärdiga, åtminstone i relation till de bästa konkurrerande alternativen.

REFERENSER

- Balzer, Wolfgang, Moulines, Carlos Ulises, & Sneed, Joseph D. (1987). *An Architectonic for Science*. Reidel.
- Brandom, Robert (1998). *Making it Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Harvard University Press.
- Bruner, Jerome S. (1990). *Acts of Meaning*. Harvard University Press.
- Bruscaglioni, Livia (2016). Theorizing in Grounded Theory and creative abduction. *Quality & Quantity*, 50(5), 2009–2024. <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0248-3>
- Cohen, Louis, Manion, Lawrence, & Morrison, Keith (2011). *Research methods in education* (7e uppl.). Routledge.
- Dilthey, Wilhelm, & Jameson, Frederic (1972). The Rise of Hermeneutics. *New Literary History*, 3(2), 229–244. <https://doi.org/10.2307/468313>

- Douven, Igor (2013). Inference to the Best Explanation, Dutch Books, and Inaccuracy Minimisation. *The Philosophical Quarterly*, 63(252), 428–444. <https://doi.org/10.1111/1467-9213.12032>
- Douven, Igor (2021). Abduction. I E. N. Zalta (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Sommar 2021). Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/abduction/>
- Douven, Igor, & Wenmackers, Sylvia (2017). Inference to the Best Explanation versus Bayes's Rule in a Social Setting. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 68(2), 535–570. <https://doi.org/10.1093/bjps/axv025>
- Eco, Umberto (1969). *La struttura assente: introduzione alla ricerca semiologica*. Bompiani.
- Eco, Umberto (1984). *Semiotics and the philosophy of language*. Indiana University Press.
- Fairfield, Paul (2010). *Education, Dialogue and Hermeneutics*. Continuum International Publishing Group Ltd.
- Falk, Else-Maj (2004). Hermeneutik och didaktik. I S. Selander & P.-J. Ödman (Red.), *Text och existens—Hermeneutik möter samhällsvetenskap* (s. 222–238). Daidalos.
- Fann, Kuang Tih (1970). *Peirce's Theory of Abduction*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-010-3163-9>
- Frankfurt, Harry G. (1958). Peirce's Notion of Abduction. *The Journal of Philosophy*, 55(14), 593–597. <https://doi.org/10.2307/2021966>
- Friesen, Norm, Henriksson, Carina, & Sævi, Tone (2012). *Hermeneutic phenomenology in education: Method and practice*. Sense Publishers.
- Gallagher, Shaun (1992). *Hermeneutics and education*. State University of New York Press.
- Giere, Ronald N. (1999). *Science without laws*. University of Chicago Press.
- Giere, Ronald N. (2004). How Models Are Used to Represent Reality. *Philosophy of Science*, 71(5), 742–752.
- Greimas, Algirdas J., & Rastier, Francois (1968). The Interaction of Semiotic Constraints. *Yale French Studies*, 41, 86–105.
- Harman, Gilbert H. (1965). The Inference to the Best Explanation. *The Philosophical Review*, 74(1), 88–95. <https://doi.org/10.2307/2183532>
- Hoyningen-Huene, Paul (1987). Context of discovery and context of justification. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 18(4), 501–515. [https://doi.org/10.1016/0039-3681\(87\)90005-7](https://doi.org/10.1016/0039-3681(87)90005-7)
- Koons, Robert (2014). Defeasible Reasoning. I E. N. Zalta (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Vår 2014). <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/reasoning-defeasible/>
- Lipton, Peter (1991). *Inference to the best explanation*. Routledge.

- Magnani, Lorenzo (2001). *Abduction, Reason and Science*. Springer US.
- Magnani, Lorenzo, Nersessian, Nancy J., & Thagard, Paul R. (1999). *Model-based reasoning in scientific discovery*. Kluwer Academic/Plenum.
- Mantzavinos, Chrysostomos (2005). *Naturalistic hermeneutics*. Cambridge University Press.
- Matta, Corrado (2015). Interpretivism and Causal Explanations: A Case from Educational Research. *Philosophy of the Social Sciences*, 45(6), 543–567. <https://doi.org/10.1177/0048393115595961>
- Matta, Corrado (2019). Qualitative Research Methods and Evidential Reasoning. *Philosophy of the Social Sciences*, 49(5), 385–412. <https://doi.org/10.1177/0048393119862858>
- McCaffrey, Graham, Raffin-Bouchal, Shelley, & Moules, Nancy J. (2012). Hermeneutics as Research Approach: A Reappraisal. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(3), 214–229. <https://doi.org/10.1177/160940691201100303>
- Moules, Nancy J., McCaffrey, Graham, Field, James C., & Laing, Catherine M. (2015). *Conducting hermeneutic research: From philosophy to practice*. Peter Lang Publishing.
- Mäki, Uskali (2009). MISSing the World. Models as Isolations and Credible Surrogate Systems. *Erkenntnis*, 70(1), 29–43. <https://doi.org/10.1007/s10670-008-9135-9>
- Niiniluoto, Ilkka (1999). Defending Abduction. *Philosophy of Science*, 66(S3), S436–S451. <https://doi.org/10.1086/392744>
- Paley, John (2017). *Phenomenology as qualitative research: A critical analysis of meaning attribution*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Peirce, Charles S., & Fisch, Max H. (1982). *Writings of Charles S. Peirce: A chronological edition. Vol. 1, 1857-1866*. Indiana University Press.
- Peirce, Charles S., Hartshorne, Charles, & Weiss, Paul (1931). *Collected papers of Charles Sanders Peirce*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Peirce, Charles S., & Ketner, Kenneth L. (1992). *Reasoning and the logic of things: The Cambridge conferences lectures of 1898*. Harvard University Press.
- Pietarinen, Ahti-Veikko (2020). Abduction and diagrams. *Logic Journal of the IGPL*, 29(4), 447–468. <https://doi.org/10.1093/jigpal/jzz034>
- Reed, Isaac A. (2011). *Interpretation and Social Knowledge*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/I/bo11636599.html>
- Reichertz, Jo (2010). Abduction: The Logic of Discovery of Grounded Theory. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 11(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-11.1.1412>

- Richardson, Rudy, & Kramer, Eric H. (2006). Abduction as the type of inference that characterizes the development of a grounded theory. *Qualitative Research*, 6(4), 497–513. <https://doi.org/10.1177/1468794106068019>
- Risjord, Mark (2019). Middle-range theories as models: New criteria for analysis and evaluation. *Nursing Philosophy*, 20(1), e12225. <https://doi.org/10.1111/nup.12225>
- Rosenberg, Alexander (2012). *Philosophy of social science* (4. uppl.). Westview Press.
- Rostvall, Anna-Lena, & West, Tore (2001). *Interaktion och kunskapsutveckling: En studie av frivillig musikundervisning*. Centrum för musikpedagogisk forskning (MPC), Musikhögsk. : <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-73704>
- Schurz, Gerhard (2008). Patterns of abduction. *Synthese*, 164(2), 201–234. <https://doi.org/10.1007/s11229-007-9223-4>
- Segolsson, Mikael (2011). *Lärandets hermeneutik: Tolkenings och dialogens betydelse för lärandet med bildningstanken som utgångspunkt*. Högskolan för lärande och kommunikation. <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:393405/FULLTEXT01>
- Selander, Staffan (2008). Tecken för lärande – tecken på lärande: Ett designteoretiskt perspektiv. I A. Rostvall, & S. Selander, *Design för lärande* (s. 28–45). Norstedts Akademiska Förlag. <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:179665>
- Selander, Staffan, & Ödman, Per-Johan (2005). *Text och existens: Hermeneutik möter samhällsvetenskap*. Daidalos.
- Seo, Minwoo, & Chang, Hasok (2015). Context of Discovery and Context of Justification. I R. Gunstone (Red.), *Encyclopedia of Science Education* (s. 229–232). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2150-0_239
- Stoica, Victor I., & Flache, Andreas (2014). From Schelling to Schools: A comparison of a model of residential segregation with a model of school segregation. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 17(1), 5.
- Stueber, Karsten R. (2012). Understanding Versus Explanation? How to Think about the Distinction between the Human and the Natural Sciences. *Inquiry*, 55(1), 17–32. <https://doi.org/10.1080/0020174X.2012.643621>
- Taylor, Charles (1971). Interpretation and the sciences of man. *The review of metaphysics*, 25(1), 3–51.
- Thagard, Paul. R. (1978). Semiotics and Hypothetic Inference in C. S. Peirce. *Versus*, 19–20, 163–172.
- Timmermans, Stefan, & Tavory, Iddo (2012). Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory*, 30(3), 167–186. <https://doi.org/10.1177/0735275112457914>

Trpin, Borut, & Pellert, Max (2019). Inference to the Best Explanation in Uncertain Evidential Situations. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 70(4), 977–1001. <https://doi.org/10.1093/bjps/axy027>

Worrall, John. (1989). Structural realism: The best of both worlds?. *Dialectica*, 43(1-2), 99-124.